

molásáról, az állandósuló politikai perekről, valamint a kisemberek elleni törvénytelenések megsokszorozódásáról. Erre az időszakra a szabad véleménynyilvánítás korábbi korlátozott lehetőségei is megszűntek: a hatalmat immár egyedül birtokló kommunista párt, a Magyar Dolgozók Pártja a szabadságjogokat (például a sajtószabadságot és az állampolgári jogokat) tovább szűkítette.

A monográfia a szocialistának mondott egypárti diktatúra államrendszerének és igazságszolgáltatásának bemutatásával zárul. Az „elmélet” és a „gyakorlat” kettősségén alapuló szerzői rendezői elv itt sem bomlik meg, bár a prezentáció vázlatossá válik. A végkövetkeztetés egyértelmű: 1950-et követően „semmilyen összefüggésben nem beszélhetünk tovább jogállamiságról. Az állampolgár számára megszűnt a jogbiztonság és a közhatalommal rendelkező szervek működésének kiszámíthatósága.” (321. o.)

Végül két apró megjegyzés: A hivatkozások olykor következtelenek (például a 26. és 27. oldalon); nagyon hiányzik a névmutató, ami azonban semmit nem von le a könyv értékéből.

Standeisky Éva

*

Eörsi László: Corvinisták, 1956.*

Az 1956-os forradalomban fegyveresen harcolók politikai motivációját jól ábrázolja egy történet, amelyet Gimes Miklós mesélt el a forradalom napjaiban, október 28-án: „Fölmentem tegnap a Szabad Népszékház tetejére, kíváncsi voltam: vannak-e még ott fegyveresek. Voltak. Egy géppuskaállásban üldögélt két fickó. – Ez a szakállas mit akar itt? – kérdezte az egyik. – Ne törődj vele, ő velünk van – felelte a másik. – Az van velünk, aki 800 Ft-ból tartja el a családját – válaszolta a társa gorombán”. (Révész Sándor: Egyetlen élet. Gimes Miklós története. Sík Kiadó–1956-os Intézet, 1999. 314. o.) A történet egy értelmiségi látószögéből mutatja be a forradalmi napok eseményeit, aki bár körülnézett a tetőn, ahol fegyveresek voltak, és szolidáris volt velük, de ő maga nem fogott fegyvert. Ennek ellenére mégis rosszul esett neki, hogy a harcosok kirekesztették maguk közül. E történet

* A VIII. kerület fegyveres csoportjai. 1956-os Intézet, 2001. 645 p.

arra a kérdésre, kik és miért fogtak fegyvert 1956-ban, egyetlen jellemzőnek tartott indítóokkal felel: eszerint a fegyveresek a jobb élet reményében fogtak fegyvert, vagyis azokat érezték maguk közé tartozóknak, akik hasonlóan rossz körülmények között éltek, mint ők. Több történeti feldolgozás szerint az 1950-es években fokozatosan csökkent az életszínvonal, emiatt is csatlakozott számos réteg a különböző tömegakciókhoz. Ezek az értelmezések átveszik a két géppuskás, majd Gimes Miklós által képviselt változatot. A másik változat, amely a fegyveres csoportok összetételének vizsgálatakor fogalmazódott meg, azt firtatta, hogy át lehet-e törni a különböző társadalmi csoportok közötti távolságot ilyen rendkívüli helyzetben. Manapság, látva a különböző ötvenhatos szervezetek vitáit egymással, úgy tűnik, 1956-hoz képest a tömegakciókban részt vevő csoportok közötti távolság nemhogy csökkent volna, hanem inkább tovább nőtt.

Szemtanúi és részesei vagyunk annak a folyamatnak, ahogy 1956, mint eltérő hagyományokban testet öltő emlékezet, idővel átalakul történelemmé, a történelem által hordott emlékezetté. (Gyáni Gábor: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Napvilág Kiadó, 2000. 82. o.) Ezért is nagyon fontos egy olyan kötet megjelenése, amely olyan helyről („a Corvin közről”) és olyan szereplőkről („a pesti srácokról”) szól, amelyet már az egykori eseményekkel párhuzamosan mind a belföldi és külföldi újságírók, mind a katonai jelentések írói szimbolikus jelentéstartalmakkal ruháztak fel. A Corvin köznek és a corvinistáknak hangsúlyozottan negatív szerepet osztottak ki a Kádár-rendszer ellenforradalmi propagandájában. A rendszerváltás után a hely, a Corvin mozi és környéke, főként a „pesti srác” szobrának felállítása után, Boros Géza szavaival a „veteránszervezetek köztéri igazságtételének” letéteményese lett. (Boros Géza: Emlékművek 56-nak. 1956-os Intézet, 1997. 124. o.) Az egykori szereplőkkel a rendszerváltás után készített interjúk alapján először lehet igazán elemezni, hogyan határozta meg, alakította át az egyes emberek identitását 1956, azon belül is egy hely, a Corvin köz (a korabeli hivatalos neve Kisfaludy köz). Míg a hely mára az emlékezés helye lett, addig az egykori szereplők, sajátos identitásproblémáikkal, egyéni 56-os megéleltörténeteikkel politikai játszmák könnyen tologatható figuráivá váltak.

A rendszerváltás utáni, 1956-ra vonatkozó történeti feldolgozások egyik meghatározó vonulata az egykori események részletes feltárása, a hősök számbavétele, életútjuk, személyiségük (re)konstruálása, elsősorban a napvilágra került levéltári források alapján. Ebbe a ha-

gyományba illeszkednek Eörsi László immáron egy évtizedes kutatásai a budapesti fegyveres csoportok történetéről. Kitartásának, lelkesedésének, alaposágának eredményességét számos könyve, újságcikke bizonyítja. Jelen kötet megírásakor célja nemcsak a Corvin köz történetének feltárása és az egykori események rekonstruálása volt, hanem mindazoké a fegyveres csoportoké is, amelyek az Üllői út–Nagykörút kereszteződésének közvetlen környékén rendezkedtek be az ellenállásra. E fegyveres csoportok gyűjtőnévéül a „corvinisták”-at választotta. Nézőpontjában „corvinista” az, akit a kádárista büntetőeljárás során keletkezett levéltári források is annak igazolnak. (19. o.) Az elnevezéshez tapadó tudattartalmakat nem vizsgálja.

Ez a típusú nevesített számbavétel arra az elképzelésre épül, hogy az egykori események a „maguk teljes valóságában” feltárhatóak. A szerző e törekvését így fogalmazza meg: „Elengedhetetlennek tartom a résztvevők tényleges tevékenységének, és a valóságos események rekonstrukcióját, annál is inkább, mivel túlságosan nagy teret nyertek a köztudatban a jóhiszeműen terjesztett legendák és a szándékos torzítások.” (9. o.) A szerző ezen az értelmezési kereten belül a legmesszemenőbben betartja a hagyományos történész hivatás szabályait. Ezt a megközelítést nem abból a szempontból érdemes kritizálni, hogy a szerző a „tények szerelmese”, mert bárkinek, aki írásos forrásokat arra tart érdemesnek, hogy tényeket rekonstruáljon belőlük, csak azzal az alaposággal, jogi és pszichológiai érzéssel megáldva érdemes dolgoznia, ahogy Eörsi László teszi. Választott megoldásával viszont az értelmezési keret határai egyben az írásos források határai is. Hiszen, ahogy a szerző is írja, a szóbeli közlések, memoárok állításait a tényszerű rekonstrukcióra nem tudta felhasználni. (19. o.) Viszont ezen források kiiktatásával teljesen elesett a kognitív és interpretatív értelmezési lehetőségektől. Pedig ebben az esetben adott az „emlékezés helye” és az önmagukról „corvinista” identitást kialakító szereplők tömege is.

Vállalt célkitűzését a szerző a legalaposabban teljesítette. A 636 oldalas szövegnek kb. a felében rekonstruálja a corvinista fegyveres csoportok történetét. Az egyes csoportok eseménytörténetét időrendben beszéli el. A könyv második felét teszik ki az életrajzok, a névmutató, a forrásjegyzék, a VIII. kerületi csoportok névjegyzéke, a VIII. kerületi nemzetőrök, felkelők peradatai, a harcok áldozatainak névjegyzéke, melyeket mind-mind primer levéltári források alapján állított össze a szerző, ebben a témában úttörő munkát végezve. Külön ére-

nye a kötetnek a gazdag, az egykori szereplőket emberközelivé tevő fotóanyag és dokumentummelléletek. Az események (re)konstrukciója során a szereplőket nem jellemzi részletesen a szerző, ha az olvasó részletesen akar tájékozódni róluk, akkor életrajzukat az életrajzi fejezetben találja meg.

Az életrajzokban és az események elbeszélésekor bár nem hangsúlyozottan, de láthatóvá válnak a nők. A rájuk is kíváncsi olvasó árnyalt képet alakíthat ki arról, milyen társadalmi környezetből jöttek, és milyen szerepeket tölthettek be a fegyveres csoportokban. A hagyományosnak tartott sebesültápoló, ételosztó szerepeken kívül több harcosról is olvashatunk. Közülük extrémnek számít Kolozsi Mária, egy 23 éves lány példája, aki a periratok szerint 1956. november 4-e után kézigránátot akart a foglyok közé dobni, ezért társai lelőtték. (219. o.)

A fegyveres csoportok történetének elbeszélésmódja szikár, de maga a történet fordulatokban gazdag, izgalmas. Hiszen itt megtalálható mindaz, ami kalandregényszerűvé varázsolja az egykor történeteket: olvashatunk még a csoportokon belüli leszámolásokról, gyilkosságokról, árulók likvidálásáról is (szerelmi szálról kevésbé). A narrációt persze meghatározza a fennmaradt forrásanyag. Hiszen az önvallomások, kihallgatási jegyzőkönyvek, periratok a letartóztatottak számára a közeli börtön vagy halálbüntetés árnyékában készültek. A hatósági személyeket az iratok elkészítésekor az vezette, hogy „az ellenforradalmi koncepció”-t a legalaposabban bebizonyítsák. Az iratok beszédmódját tehát meghatározza a letartóztatottak oldaláról a fenyegetettség, a hatósági személyek részéről a konstruált per létrehozásán való buzgólkodás. Ezért a kötetben is hangsúlyosak azok a témák, amelyeket a perek koncepciói miatt az egykori hatóságok erőltettek: a csoportok fegyveres tevékenysége, a csoportvezetők tárgyalásai politikusokkal és katonai vezetőkkel (a „szervezkedés az államrend megdöntésére”-koncepció), az ávósok üldözése.

A kötetből megismerhetjük a levéltárakban őrzött primer írásos forrásanyagot és árnyalt képet kapunk a fegyveres csoportok történetéről. Ugyanakkor tagjaikkal kapcsolatban e kötet nyomán van mit értelmezni és újraértelmezni. Az, hogy valaki egy fegyveres csoporthoz csatlakozott, gyakran múlt a véletlenül. Hiszen már a Rádió ostrománál könnyű volt fegyverhez jutni, és a tömeg bármely tagja szinte percekben belül lehetett „partizánharcos”, aki egy ház padlásán „hasalt és lőtt”. A fegyveres csoportok tagjai közül sokan korábban nem ismerték egymást. A felkelők között könnyebben titokban lehe-

tett tartani az életút korábbi esetleges „kisiklásait”, mint az ismerős környezetben. Társuk előéletéről annyit tudtak a többiek, amennyit az illető fontosnak tartott elmondani, így a csoporton belüli hierarchiában kevésbé volt olyan fontos a társadalmi státus, mint a hétköznapi életben. A csoportokban csak azok a tettek, magatartásformák számítottak, amelyeket a fegyveresek a csoporton belül megvalósítottak. Aki tehát vállalta a fegyveres harcos szerepét, annak önmeghatározása új értelmet nyert: ez lett az egyetlen fontos viszonyítási pont, a többi háttérbe szorult, hiszen a fegyver, a benzinespalack magában hordozta nemcsak a hősiesség toposzát, hanem az életveszélyét is.

Tehát úgy tűnik, hogy a csoportok tagjai korábban többnyire nem ismerték egymást. A szerző ugyanakkor a levéltári forrásokban nyomát találta annak, hogy voltak olyan csoportok is, amelyeknek a tagjai korábbról jól ismerték egymást: így a Práter–Nap utcai csoport tagjai a Mária Valéria telepről (272. o.), míg mások az Ilkoviczkocsmából (236. o.). Bár nem tartozik szorosan a témához, de talán érdemes lett volna azzal is foglalkozni, hogy a munkáskerületekben a társasági életben kitüntetett szereppel bíró kocsmák és azok (törzs)közönsége miként határozta meg a fegyveres csoportok formálódását (kérdéses persze, hogy a rendelkezésre álló forrásbázis erre milyen lehetőséget biztosít).

Az 1956-os élettörténetek vizsgálatánál jó kiindulópont lehet, hogy adott esetben milyen új identitásformákkal járt az, ha valaki egy fegyveres csoport tagjává vált. Az új identitás egyik jelének számított, hogy a csoporttagok a legtöbbször nem valódi nevükön szólították egymást, azt nem is ismerték. Akárcsak a kortárs bandákban, a tagok itt is valamilyen figyelemfelkeltő külső jel alapján kaptak nevet. A szerző az ilyen elnevezéseket össze is gyűjtötte. (Pl. Falábú, Bőrkabátos Gyurka, Csoki bácsi). A fegyveres csoportok tagjainak önmeghatározását és az általuk konstruált életútban 1956-ot a fegyverviselésre és a bajtársiasságra épülő szerepek befolyásolták leginkább. Ezeknek megfelelően hadiállapotokhoz illő hierarchia alakult ki – ahogy a szerző le is írja – a csoportokon belül: a csoportok kezdetben egyenrangú tagjai néhány nap alatt „tisztekké”, „altisztekké” vagy egyszerű „közlegényekké” váltak. A vezetők kiválasztása szinte kivétel nélkül informális úton történt. Esetenként egyetlen helyzet jó megoldása, vagy a hangadó szerepre való alkalmasság tett valakit parancsnokká. A harcosok közös identitását jelzi az is, hogy már a forradalom napjaiban „Szabadság Érdemérmét” akartak készíttetni saját maguknak. (190. o.)

Ugyancsak érdemes lenne vizsgálni, hogy a Corvin közhöz mint az emlékezés helyéhez milyen egyéni jelentéstartalmak tapadnak, és hogyan jelennek meg ezek az életutakban. A Corvin köz mítoszának kialakulása, úgy tűnik, már a forradalom napjaiban elkezdődött. **Eörsi László** ennek összetevői között hangsúlyozza a hely nemzetközi hírnevét, hiszen Szerov és Zsukov jelentéseiben is szerepelt, másrészt az itt harcolók hősiességét. A hely kiemelt szerepét erősíthették nemcsak az egykori katonai jelentések, hanem az újságírók, politikusok viszonyulása is a Corvin közhöz és környékéhez. **Eörsi László** számos újságíró-látogatást elevenít fel (pl. 249. o.), és ismerteti politikusoknak és ügynököknek olyan megnyilvánulásait, amelyek ugyancsak mítoszeremtő erővel bírhattak. Például egy ügynökjelentés szerint „a Corvinnak a fekvése ugyanolyan megközelíthetetlen, mint Gibraltáré”. (28. o.) Hegedüs András volt miniszterelnök már a forradalom alatt az ott harcolók hősiességét csak úgy tudta elfogadni, hogy az ott harcolók mind „nagyon ügyes katonatisztek”, egykori „horthysták” voltak. (47. o.) Ennek alapján úgy tűnik, hogy a későbbi ellenforradalom-koncepció egyik alappillére, a horthysták visszatérése már a forradalom napjaiban körvonalazódhatott. Persze a Corvin köz „emlékezet-helyé” válásának, illetve identitásteremtő szerepének vizsgálatán túl vannak más szempontok is, amelyeket alkalmazni lehetne a könyvben használt források alapján.

Eörsi László könyve szintetizálja a Corvin közről eddig felhalmozódott tudásanyagot, ugyanakkor az aprólékos és mindenre kiterjedő feldolgozás kiindulópontja lehet azoknak az elemzéseknek, amelyek 1956 kognitív jelentéstartalmainak vizsgálatát helyezik a középpontba.

Tóth Eszter Zsófia

